

УДК 821.161(09)

Процик І.В.,
аспірант,
Запорізький національний університет

АРХЕТИП І СИМВОЛ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ВЗАЄМОДІЇ

Сучасна літературознавча наука продуктивно залучає надбання психології. Інтерпретація художніх текстів стає більш глибокою та відповідає вимогам часу. Проте зв'язки психоаналізу з літературознавством ще тільки почали виразно окреслюватися, що має наслідком поліваріантність витлумачення деяких термінів. Якщо терміни Фрейда є аргументовано витлумаченими, то терміни Юнга викликають полеміку у наукових колах. Причиною цього є насамперед неоднозначність тлумачення самим автором аналітичної психології терміна архетипу, що викликає певні сумніви у правомірності й доцільності використання терміна в науці, оскільки одними з головних рис його має бути чітке визначення та логічне обґрунтування. З іншого боку, така неусталеність терміна виразно свідчить про його доречність і велику роль в утвердженні провідної ролі духовного в людині на протигагу фрейдівим біологізму та пансексуалізму. Питання викликає також і зв'язок архетипу із символом, що теж не є однозначною і вичерпною попри наявність низки монографій, розвідок і статей. М. Лановик так пояснює причини цього явища: "Ірраціональний характер творів мистецтва виявляється і в ході процесу їх створення, і при рецепції. Митець не здатний пояснити, яким чином він зміг створити ту чи іншу форму, а той, хто її сприймає, ніколи не зможе зрозуміти і осягнути її до кінця... Мистецтво виражає вічні "таємні речі", які не можна ні передати словами, ні осягнути розумом, тому вербальна мова протиставляється мові мистецтва, з якою вони безконечно неспіврозмірні" [20, 79–80].

Архаїчність символу та архетипу призвела до того, що однозначного визначення обох термінів ще й досі немає. Символ розглядають як засіб відображення дійсності, як засіб, який витворює нову дійсність у символах, відмінну від тої, які він відображає. У Середньовіччі символ розумівся як носій глибинної істини, засіб містичного спілкування з вищою силою. Увага до символу та архетипу в сучасній науці не випадкова: відбувається зміна наукових парадигм, які більше тяжіють до надчуттєвих форм осмислення проблем.

Поняття архетипу усталилося в аналітичній психології Юнга, проте погляди на існування спільного начала, прихованого від його носіїв, існувало задовго до Юнга. Про це психоаналітик зазначав сам: термін "архетип" був у працях Філона Іудея, Іринія, Діонісія Ареопагіта. Генезу символу й архетипу пов'язують з ідеями Платона, хоча саме поняття "ідея" філософ ніколи не вживав. Його ідеї – це відбитки процесу пригадування, які інколи співвідносяться з міфологічною дійсністю. У "Літературознавчому словнику-довіднику" ім'я давньогрецького філософа згадується при витлумаченні архетипу [24, 64]. Стає зрозуміло, чому саме Платонові ідеї стали прототипом архетипних уявлень. Віднесені філософом, хоча й

не щоразу, до міфологічної дійсності, вони співвідносяться з давніми уявленнями. А логічний ланцюг впливу архетипу на мистецтво вибудований Юнгом саме так: мистецтво-архетип-міф-міфотворчість. Із асоціативністю міфологічного мислення пов'язана така його риса, як матричність. Символ цікавив людину з давніх-давен. Архетипні уявлення від початку розвивались у лоні філософії, потім усталилися в аналітичній психології. Універсальність терміна “архетип” свідчить про його **актуальність**, значущість. Крім того, історичні уявлення про це поняття досить давні. І архетип, і символ характеризуються невичерпністю змісту, але архетип у своїй остаточній інтерпретації є нерозкладною цілісною структурою.

Про вплив несвідомої сфери психіки на творчість чи не першим у вітчизняному літературознавстві сказав І. Франко у своєму трактаті “Із секретів поетичної творчості”: “Найбільша частина того, що чоловік зазнав у житті, найбільша частина усіх тих сугестій, які називаємо вихованням і в яких чоловік вбирає в себе здобутки *многотисячолітньої культурної праці всього людського роду* (виділення наше – І. П.), перейшовши через ясну вершину верхньої свідомості, помалу темніє, щезає з поверхні, тоне в глибокій криниці нашої душі і лежить там погребана, як золото в підземних жилах” [37, 61]. Як стверджує Г. Клочек, І. Франко у своєму трактаті розробив цілу методологічну концепцію, одним із принципів якої є інтерпретація твору за допомогою психологічної науки [17, 42], якої літературознавство прийдешніх часів після І. Франка не взяло до уваги.

Розширене тлумачення поняття архетипу стає наслідком неможливості вкласти функціонування цього терміна у чітко встановлених межах. Є. Мелетинський асоціює архетип із образом, персонажем, меншою мірою із сюжетом [26, 42]. А. Есалнек ототожнює та співвідносить архетип із мотивом [8, 535]. Такої ж думки дотримується В. Бачинін [2, 33], зауваживши, що архетип – це універсальний образ із певною ціннісно-змістовою скерованістю. Така скерованість є зумовленою стійкими структурами колективного та індивідуального несвідомого та свідомого, що визначають нахили, прагнення, мету людей, виявляючи національний характер.

Архетипне пояснення творів впливає із репрезентацією авторами своїх героїв, які шукають відповіді на одвічні питання. Поняття архетипу продуктивне при аналізі творів для відстеження наступності поколінь, зв'язку минулого та майбутнього. Звертає увагу на роль архетипів у сюжетах, що мають витоки у ритуально-міфологічній давнині, В. Халізев [38, 237]. Поняття архетипу асоціюється у літературознавстві із “буттєвими початками”, які “складають багатий і багатоплановий комплекс вічних тем, багато з яких “архетипові”” [38, 51]. О. Галич зауважує: “Архетипи у процесі творчої діяльності розгортаються і набувають певного пластичного оформлення, що дозволяє охарактеризувати добу, до якої належить твір мистецтва, і дух того часу, що зазнає потужного впливу з боку мистецтва” [9, 206].

Усвідомлення ролі архетипу неможливе без залучення надбань філософів і психологів. М. Варій асоціює поняття архетипу з “несвідомими первинними історично початковими образами”, ідеями, які були надбанням наших предків.

Архетип – це також “успадкована схильність відповідати світу в певний спосіб” [7, 49]. Автор-упорядник “Психологічної енциклопедії” вбачає в архетипові “спосіб поєднання образів, символів, знаків за допомогою форм, які передаються з покоління в покоління <...>” [33, 31]. С. Кримський у “Філософському енциклопедичному словнику” розмежовує архетипи за сферою функціонування: “А можуть виступати як міфологеми (фантастичні уявлення про небо), “раціональні утворення” (образи хаосу, порядку), “образи етико-нормативної свідомості” (10 заповідей)” [36, 39]. Національні архетипи виявляються у низці образів. Дослідження цих образів і їх співвіднесеність із архетипними уявленнями засобом дослідження культур представників різних народів.

Дослідження архетипу у співвідношенні з термінами символу, знака, образу, міфу, міфологеми, мотиву є актуальною проблемою в літературознавстві. Сам Юнг виокремлював і пояснював шість архетипів: Матері, Дитини, Мудрого Старого, Духу, Трикстера та Переродження, кожен з яких має вияви. Теоретично кількість архетипів не можна вирахувати, як вважає О. Свєчнікова [34, 67]. Один з найбільш значущих – Архетип Матері – виявляється в образах, пов'язаних з ідеєю родючості: збан, квітка, джерело, земля та ін. Але проблема полягає в тому, що кожен з цих архетипів приховує в собі багато змістів, які нашаровуються, перегукуються один з одним. Якщо уявити архетип у вигляді осердя, до якого наближаються за значенням усі його конкретні вияви, то стане зрозуміло, що в цьому випадку співіснують багато видів зв'язків і між осердям та його компонентами, і між компонентами окремо. Саме поняття архетипу можна уявити у вигляді посудини, яка може наповнюватися різноманітними змістами, які більш тісно чи віддалено взаємодіють між собою. Неможливість логічного обґрунтування терміна призвела до того, що у наукових працях і підручниках поняття тлумачиться метафорично: “Архетип можна порівняти з сухим руслом, яке визначає рельєф річки, але річкою може стати лише тоді, коли ним потече вода” [25, 45–46]; “Архетипи – апріорні організатори нашого досвіду, невидимий ультрафіолетовий кінець психічного спектра” [41, 384].

Кожен з архетипів об'єднує в собі суперечливі риси й ознаки: Архетип Матері – це одночасне поєднання любові й прихильності з жорстокістю та вимогливістю. У індійців богиня Калі – дружина Шиви – це грізна й любляча матір. Домінування Архетипу Матері у творчій особистості не є патологією, оскільки творча людина значною мірою вкорінена в “матріархальній стадії душі” [28, 106]. Л. Богданова розглядає амбівалентність перцепції материнства у творчості Т. Шевченка, зазначаючи при цьому, що нескінченна кількість образів, у яких цей архетип виявляється, є “домінуючою парадигмою” у творчості Шевченка [5, 434–435]. Н. Лебединцева дослідила трансформацію Архетипу Великої Матері в поезії кінця ХХ століття, виявивши втрату зв'язку з цим архетипом і подальше самоутвердження через заперечення й самозаперечення як вияв пасивного бунту проти Великої Матері у поезії 90-х рр. ХХ століття [22, 10–17]. Архетип Переродження включає в себе і переселення душі, та її воскресіння, що суттєво

різняться. Образ води поєднує в собі ознаки плинності, родючості і непостійності та несподіваної жорстокості.

Отже, важливою рисою архетипу є його амбівалентна природа, що різниться від природи символу, який є багатозначним, і значення якого можуть, але закономірно не вступають у суперечливі зв'язки. Якщо це й відбувається, то у випадку авторського переосмислення символу або ж при функціонуванні його у різних культурах. Символ розкриває змістову загадковість речей і не виражається остаточно й цілком у кожному конкретному образі, що й стає причиною різноманітних способів розуміння й тлумачення символу, для розуміння якого треба залучати діалогічний спосіб пізнання, оскільки символ існує і впливає на свідомість людини незалежно від самої людини. Отже, символ зберігається у свідомості людини через несвідомий вплив архетипу. Свідомість людини є вторинною щодо колективних несвідомих уявлень. Крім того, архетипи взаємопов'язані між собою, зумовлюючи існування своєрідної комплементарної пари. Архетип Матері може існувати автономно й разом з тим пов'язаний із Архетипом Дитини. Архетип Трикстера – витівника й пройдисвіта зумовлює появу Архетипу Культурного героя, який є одночасно антагоністом Трикстера та його доповненням. Архетипи Культурного Героя та Нового Творення стали предметом дослідження А. Амбіцької [1].

Джерело архетипних образів – не лише у снах, галюцинаціях, а й у міфах і легендах народів світу, фольклорі. Тлумачення архетипу залежить від світогляду, рівня розвитку того, хто його інтерпретує. Пояснення архетипу не може бути довільним. Причому інтерпретація архетипу може різнитися не лише в літературних текстах, які належать до різних культур, а й тих, які належать до однієї культури. З цього погляду впливає проблема порівняльного та компаративного аналізу архетипних образів. У процесі інтерпретації архетипів звертаються до Біблії. Таким є дослідження Т. Плахтій [31], причому аналізуються образи польської пасхальної драми, що неминуче призводить до накладання інтерпретації польським народом у драмі біблійних образів та з витлумаченням цих образів дослідницею, яка, залучивши дослідження польських літературознавців, все ж таки пояснює текст з погляду представника іншого світогляду. Такий підхід висуває ще одну проблему: вияв архетипів і їх взаємодія у різних культурах. Бінарні архетипи української та єврейської культур стають предметом дослідження О. Демчука [12]. В. Лебедев проаналізував функціонування архетипних образів Сходу в культура Заходу [21]. Прикметне те, що не в культурі загалом, а у її різновиді – масовій культурі.

Незважаючи на те, що архетип об'єднує ціле людство і належить до колективного несвідомого, він все ж таки, виявляючись у конкретних образах, має нашарування етнічних рис, ментальності, культури того народу, в надрах якого він виявився специфічно. У цьому важлива риса архетипу, що може бути властива й символу, – постійність у різноманітті. Архетип, незважаючи на трансформацію під впливом часу й обставин, історичних і культурних умов, має константу – те домінуюче, що є в ньому поза всіма зовнішніми чинниками. Архетип є формотворчим чинником у літературі, але не менш важливою є роль архетипу в

змісті твору. Дискусійне питання про природу змісту розв'язується Дж. Каллером так: "Це водночас і властивість тексту, і суб'єктивний досвід. Це водночас і те, що ми розуміємо, і те, що ми намагаємось розгадати в тексті <...>. Але якщо ми скажемо, що зміст обмежений контекстом, то потрібно додати, що сам контекст – поняття безмежне: не можна вирішити наперед, що ще може виявитися значущим, які зміни розширення контексту може внести до змісту тексту. Зміст обмежений контекстом, а контекст не обмежений нічим" [15, 76–77]. М. Ільницький розглянув архетипи сонця й місяця у компаративному аналізі [14], що й підтверджує попередню думку. Та сам процес інтерпретації залежить не лише від етнічної належності того, хто аналізує, а й від його світогляду, індивідуальних рис характеру, навіть виховання. Не слід вважати, ніби це призводить до довільності витлумачення. Така залежність витлумачення від низки факторів є виразником плюралізму й релятивізму сучасної науки (за висловом Р. Гром'яка), у якій співіснують різноманітні концепти, кожен з яких не заперечує, а доповнює один одного. М. Караменов розглядає ініціацію у зв'язках із архетипом Батька [16, 55–56]. Є. Мелетинський зауважив, що у темі зміни поколінь у міфах відбитий первісний обряд ініціації, пізніше висунувши думку, що "<...> архетипні мотиви ініціації" трапляються у міфах з іншою тематикою [26, 44].

М. Караменов висунув ще одну проблему, щодо якої висловлює категоричну думку: одиничних архетипів на зразок архетипу землі не існує, оскільки цей образ – поєднання якостей Архетипу Матері з Архетипом Питьми. Звідси випливає ще одне питання: можливість існування мікро- й макроархетипів, перший з яких, залежно від контексту, може лишатися в межах цього макроархетипу, як менша матрешка у більшій, а може стати осібно. Змальований у творі образ дерева може бути символічним, але загальнолюдське світове дерево є архетипом у культурах багатьох народів світу. Ймовірно, що саме з таких позицій і розглядає Архетип Матері О. Демчук, виявляючи прями й переносні образи материнства, а також переносні образи-символи материнства [11], які утворюють своєрідну інтегральну матрицю. Відтак, архетип відіграє вагомую роль у художньому моделюванні, так само, як і символ. Саме на цій моделюючій ролі архетипу зосереджена стаття у Лексиконі порівняльного літературознавства, у якому архетип тлумачиться як "первісна модель, "примат", "примітивний тип" будь-якого предмета чи явища, типовий постійний образ (константа), що відіграє моделюючу, організуючу роль" [23, 47], це також модель для написання твору.

Т. Шестопалова розрізняє поняття архетипного образу-міфологеми-символу – міфу. Дослідниця стверджує, що використання поняття архетипу не є доречним у літературознавстві, оскільки архетип є "позавербальною субстанцією" [39, 38], а вислів "архетипний образ" є матеріалізованим, словесно оформленим аспектом змісту архетипу. Розгортання архетипного образу в синтагматичному плані зумовлює появу уламка міфу, ремінісценції з нього або ж посиланням, що є ознаками міфологеми. Парадигматичне розгортання архетипного образу має наслідком появу символу, тому що символ передбачає не однобічне, міфологемне

тлумачення, а “цілісноміфічне оточення” [39, 39]. Символ, на думку дослідниці, має більш виразну специфіку національного духу й наводить за приклад символ коня у російській літературі, хоча символ і зберігає в собі національне й загальнолюдське. В українській літературі, як стверджує Т. Шестопалова, образ коня залишився на рівні архетипу.

Виявлення архетипів у тексті потребує певного поділу, тобто структурування, де одні елементи є вагомими, значущими, а інші – менш вагомими, допоміжними. Декодування символу розраховане на активну внутрішню роботу інтерпретатора. Архетипи – це не вроджені уявлення, а вроджені можливості уявлень. Людина є їхнім носієм, але чи стане уявляти вона згідно з архетипним уявленням, залежить від внутрішніх і зовнішніх факторів, про що вище вже зазначалося.

Категорії духовності відіграють помітну роль у віднайденому символічному образі, який є конкретним виявом архетипу. Важливою рисою української ментальності є антеїзм, любов до землі, що витворилася під впливом хліборобської культури та філософії серця, культом материнства. Земля усвідомлюється як велика матір поряд з рідною матір'ю, малою та великою батьківщиною. Таким є міфообраз землі-матері у творчості І. Франка [13]. К. Дронь ототожнює поняття образу-символу міфопоетичної моделі світу-міфологеми-міфообразу [13].

Архетип у літературному тексті тлумачиться як певна комплексна парадигма, для осмислення якої потрібно залучити знання з культурології, історії, психології, навіть етимології, пареміографії та ін., залежно від специфіки предмета дослідження. Саме такий підхід презентує Ю. Писаренко у статті “Багатство – мертві душі. Походження архетипу” [29; 30]. Заглиблюючись у зміст народних уявлень про багатство, античну міфологію та літературу, дослідник витлумачує не випадковість і глибинність змісту твору М. Гоголя. Письменник відтворив у своєму творі певні архетипні уявлення. Виокремивши два типи художників, кожен з яких творить за задумом або стає одержимим твором, Юнг віддавав перевагу другому типу. Коли твір оволодіває автором, то “<...> його (авторовою – І. П.) рукою водять, а перо пише дещо, на що він (автор – І. П.) дивиться з неприхованим здивуванням. Твір несе разом з собою особливу форму <...>” [40, 17]. Пам'ять художника черпає образи з несвідомого, що є закономірним виявом поглядів Юнга на первинну роль несвідомого у психіці людини. Структуру особистості Юнг розглядав архетипно через такі складові: Самість, Персона, Тінь, Маска, Аніма, Анімус. Міфосвіт Б.-І. Антонича І. Бетко розглядає “у дзеркалі аналітичної психології Карла-Густава Юнга” [3]. Дослідниця переосмислює жіночі образи по-новому, осмислюючи їх не як вияви архетипу Великої Матері, а вияви Аніми – “глибинного аспекту жінки у психіці чоловіка <...>” [3, 12]. Проте такий підхід видається не зовсім правомірним. Тому що у ліриці маємо не особистість чоловіка, а ліричного героя, почуття й емоції якого не завжди збігаються з почуттями ліричного героя, але певною мірою співвідносні. У таких випадках варто залучати відомості з біографії автора, спогади сучасників. Вагому роль у такому випадку відіграє залучення щоденникових записів, епістолярної спадщини за їх наявності.

М. Моклиця зазначила, що архетип є синонімом до слова образ, пов'язаний з міфічним світосприйняттям, "який виносить на поверхню зв'язок людини з первісним світовідчуттям" [27, 24]. Але не кожний образ є архетипним: "Загалом архетипних образів багато, майже кожне конкретне поняття, яке мало бути відоме первісній людині, може відкривати двері в архетип. Явища і атрибути природи, назви родинних зв'язків, речі побуту, які оточували первісну людину, словом, усі найдавніші назви предметів, явищ, людей мають безліч змістовних нашарувань <...>. Коли ж митці оживляють давні прошарки змісту слів у художніх текстах, вони тим самим виходять на глибинні, тобто архаїчні або ж архетипні образи" [27, 24–25].

С. Коршунова зауважила, що "термін "архетип" не тільки надійно закріпився в сучасному літературознавстві, але й набуває все більшого застосування і змістовного наповнення" [18, 3]. Але літературознавство вибудовує на основі вчення Юнга власний термін "літературний архетип", це своєрідна "варіантність інваріанта" [18, 3], пошук інтертекстуальних зв'язків у творчості письменників різних творчих генерацій. "Моделі літературного архетипу ще визначаються як "мандрівні" сюжети і образи. Тому варто розрізняти юнгівську психологічну концепцію архетипу як відтворення позасвідомого першообразу індивідуальною свідомістю від власне літературного поняття архетипу, який формується в надрах світової чи національної літератури у формі образу-архетипу, сюжету-архетипу, мотиву-архетипу тощо" [18, 3].

Архетип робить неможливим своє функціонування у межах одного тексту чи у текстах одного автора, архетип спонукає до роздумів над виникненням образів, сюжетів, які виявляються у творах інших авторів чи у фольклорі. Об'єктом уваги літературознавця стає метатекст як такий, який аналізує властивості, ознаки, структуру іншого тексту, встановлюючи межі його функціонування, певні типологічні моделі в межах цього тексту, який дає змогу відстежити функціонування архетипу. Зважаючи на три рівні архетипу, виявлені Юнгом, предметом дослідження літературознавців зазвичай стають архетипи національного та загальнолюдського рівня: "Естетика літературного шістдесятництва й астральні архетипи в неосяжності Шевченкового космосу" [19], "Актуалізація архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова" [4], "Архетипи в неосяжності Шевченкового космосу" [35], "Оновлюючи світ і душу (Архетипи вогню й води в міфопоетиці Тараса Шевченка)" [32].

Архетип особливо продуктивний для українського літературознавства, адже виразними рисами української ментальності, рисами якої є самозаглиблення, філософічність, кордоцентризм, звернення до свого внутрішнього світу. Юнг проводив думку про рівновагу між інтровертним мисленням і несвідомим. Отже, архетипи більш виразно постають саме в інтровертному типі психіки, що характерно для української нації.

Неможливість раціонального пізнання архетипу зумовила відсутність його чіткої дефініції. Виявляючись у людській свідомості через символ, архетип здатний відроджувати глибинні прошарки уявлень про світ. Архетип у літературознавстві ще не усталився остаточно, але кількість наукових розвідок, спрямованих на його виявлення у текстах та на спроби конкретизації його визначення, свідчить про велику

увагу та зацікавленість наукових кіл щодо цієї проблеми Вагомим є той факт, що поняття архетипу функціонує в багатьох галузях науки, що сприяє активному полілогу науковців та інтеграції знань. Визначальною функцією архетипу є збереження й відтворення духовних надбань людства, що в умовах сучасного стану нівеляції цінностей виступає вагомим фактором розвитку суспільства. Повернення до першооснов буття, відродження традицій, відтворення архаїчних уявлень про світ у творчості є неодмінною запорукою морального й духовного оновлення.

Література

1. Амбіцька А. С. Архетипи Культурного героя та Нового Творення в романі І. Нечуя-Левицького "Хмари" / А. С. Амбіцька // Література, фольклор, проблеми поетики : збірник наукових праць. – К. : Твім-інтер, 2009. – Вип. 33. – Ч. 1. – С. 517–529.
2. Бачинин В. А. Философия : энциклопедический словарь / В. А. Бачинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В. А., 2005. – 288 с.
3. Бетко І. Лірика Богдана-Ігоря Антонича у дзеркалі аналітичної психології Карла-Густава Юнга / І. Бетко // Слово і Час. – 2003. – № 2. – С. 7–13.
4. Бійчук Г. Актуалізація архетипів національного підсвідомого засобами художнього слова : [на матеріалі творчості Григора Тютюнника] / Г. Бійчук // Дивослово. – 2005. – № 11. – С. 9–13.
5. Богданова Л. Амбівалентність перцепції материнства у творчості Тараса Шевченка / Л. Богданова // Література, фольклор, проблеми поетики : збірник наукових праць. – К. : Твім-інтер, 2009. – Вип. 33. – Ч. 2. – С. 434–448.
6. Большакова А. Литературный архетип / А. Большакова // Литературная учеба. – 2001. – № 6. – С. 169–173.
7. Варій М. Психологічні напрями, школи, концепції // Загальна психологія : підручник [для студ. психол. і педагог. спец.] ; [2-ге вид., випр. і доп.] / М. Варій. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – С. 40–78.
8. Введение в литературоведение : учеб. пособие / [Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, А. Я. Эсалнек и др. ; под ред. Л. В. Чернец]. – М. : Высшая школа, 2004. – 680 с.
9. Галич О. А. Історія літературознавства : [підручник для філологічних спеціальностей]. – Луганськ : Книжковий світ, 2009. – 264 с. ; портр. ; іл. – (Наукова література).
10. Даниленко В. Стереотип, монотип, архетип у культурних моделях / В. Даниленко // Слово і Час. – 1994. – № 1. – С. 55–59. – бібл. : в підрядков. прим.
11. Демчук О. Архетип матері – єднальна ланка ранніх збірок Павла Тичини : [урок-літературознавче дослідження : 11 клас] / О. Демчук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2001. – № 3. – С. 94–100.
12. Демчук О. Про деякі бінарні архетипи в українській та єврейській літературах / О. Демчук // Наукові записки / [упор. В. П. Моренець]. – К. : Національний університет "Києво-Могилянська академія", 1999. – Т. 17. – С. 95–99. – (Філологічні науки).
13. Дронь К. Модифікація міфообразу землі-матері в художній творчості Івана Франка / К. Дронь // Дивослово. – 2008. – № 6. – С. 36–42.
14. Ільницький М. Образ нічного неба : [архетип місяця у поезії Б.-І. Антонича, Ф. Г. Лорки та І. Калинця] / М. Ільницький // Дивослово. – 2003. – № 10. – С. 2–5.
15. Каллер Дж. Теория литературы : краткое введение / Дж. Каллер ; [пер. с англ. А. Георгиева]. – М. : Астрель : АСТ, 2006. – 158, [2] с. : ил.
16. Караменов М. І. Вплив учення К. Г. Юнга на мистецьку діяльність / М. І. Караменов // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. – № 6. – С. 55–57.
17. Клочек Г. Трактат Івана Франка "Із секретів поетичної творчості" / Г. Клочек // Слово і Час. – 2007. – № 4. – С. 39–45.

18. Коршунова С. Літературний архетип як спосіб пізнання тексту / С. Коршунова // Зарубіжна література в навчальних закладах. – 2004. – № 6. – С. 3–4.
19. Кужільна Л. Естетика літературного шістдесятництва й астральні архетипи в неосяжності Шевченкового космосу / Л. Кужільна // Українська мова і література в школі. – 2004. – № 2. – С. 47–50.
20. Лановик М. Б. Ірраціональна інтерпретація художніх текстів : *intuitio versus ratio* / М. Б. Лановик // Література, фольклор, проблеми поетики : збірник наукових праць. – К. : Твім-інтер, 2008. – Вип. 31. – Ч. 2. – С. 78–88.
21. Лебедев В. О. Архетипові образи Сходу в масовій культурі Заходу : автореф. дис. ... канд. філософ. наук / В. Лебедев. – Харків : Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, 2007. – 17, [3] с.
22. Лебединцева Н. М. Українська поетична свідомість кінця ХХ ст. : трансформація архетипу Великої матері : автореф. дис. ... канд. філол. наук / Н. М. Лебединцева. – К. : Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАН України, 2003. – 22, [2] с.
23. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / [за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
24. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалева, В. І. Теремка]. – [2-е вид, випр. і доп.]. – К. : ВЦ “Академія”, 2006. – 752 с. – (Nota bene).
25. Львовочкіна А. М. Основні статичні характеристики етносу / А. М. Львовочкіна // Етнопсихологія : [навчальний посібник]. – К. : МАУП, 2002. – С. 43–56 ; бібл. : С. 139–140.
26. Мелетинский Е. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 34–39.
27. Моклиця М. Основи літературознавства : [посібник для студентів] / М. Моклиця. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
28. Нойманн Э. Леонардо да Винчи и архетип матери / Э. Нойманн // Юнг К.-Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство / [отв. ред. С. Л. Удовик ; пер. с англ. Г. Бутузов (К.-Г. Юнг), О. Чистяков (Э. Нойманн)]. – М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1996. – С. 95–152. – (Серия “Актуальная психология”).
29. Писаренко Ю. “Багатство – мертві душі” : походження архетипу / Ю. Писаренко // Київська старовина. – 2008. – № 2. – С. 112–130.
30. Писаренко Ю. “Багатство – мертві душі” : походження архетипу / Ю. Писаренко // Київська старовина. – 2008. – № 1. – С. 62–73.
31. Плахтій Т. П. Архетипні образи в польській пасхальній драмі / Т. П. Плахтій // Вісник ЗНУ (Серія “Філологічні науки”). – 2004. – № 3. – С. 165–170.
32. Пономаренко О. Оновлюючи світ і душу : [архетипи вогню й води в міфопоетиці Тараса Шевченка] / О. Пономаренко // Українська мова в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – № 9–10. – С. 164–173.
33. Психологічна енциклопедія / [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с. – (Енциклопедія ерудита).
34. Свечникова Е. Врожденное знание : [учение К. Г. Юнга об архетипах] / Е. Свечникова // Аспирант и соискатель. – 2003. – № 6. – С. 66–68.
35. Слухай Н. Архетипи в неосяжності Шевченкового космосу / Н. Слухай // Слово і Час. – 1999. – № 3. – С. 6–11.
36. Філософський енциклопедичний словник : [довідкове видання] / [ред. кол. В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов, А. Т. Ішмуратов та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 746 с. – (НАН України : Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; Б-ка державного фонду фундаментальних досліджень).
37. Франко І. Із секретів поетичної творчості / І. Франко // Франко І. Твори : у 50 т. / [ред. кол. М. Д. Бернштейн, Г. Д. Вервес, А. Т. Гордієнко та ін.]. – К. : Наукова думка, 1981. – Т. 31. –

- С. 45–119. – (Академія наук української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка ; Редакція художньої літератури : Література і мистецтво).
38. Хализев В. Е. Теория литературы : учебник / В. Е. Хализев. – [4-е изд., испр. и доп.]. – М. : Высшая школа, 2007. – 405, [1] с.
39. Шестопалова Т. Кореляція понять “архетипний образ-міфологема-символ-міф” (на прикладі поезії П. Тичини) / Т. Шестопалова // Наукові записки / [упор. В. П. Моренець]. – К. : Національний університет “Києво-Могилянська академія”, 1999. – Т. 17. – С. 37–41. – (Філологічні науки).
40. Юнг К.-Г. Об отношении аналитической психологии к поэзии / К.-Г. Юнг // Юнг К.-Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство / [отв. ред. С. Л. Удовик ; пер. с англ. Г. Бутузов (К.-Г. Юнг), О. Чистяков (Э. Нойманн)]. – М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1996. – С. 9–29. – (Серия “Актуальная психология”).
41. Ярошевский М. Г. Фрейдизм / М. Г. Ярошевский // История психологии. – [3-е изд., дораб.]. – М. : Мысль, 1985. – С. 366–386.

Анотація

У статті розглядається еволюція поглядів на поняття архетипу та символу та їх взаємодія. порушено питання дефініції архетипу й символу та їхній зв'язок із проблемами моделювання дійсності, функціонування в різних культурах та збереження духовності.

Ключові слова: архетип, символ, міф, несвідоме, моделювання, духовність, культура.

Аннотация

В статье рассматриваются эволюция взглядов на понятия архетипа и символа и их взаимодействие. Поднят вопрос дефиниции архетипа и символа и их связи с проблемами моделирования действительности, функционирования в разных культурах и сохранения духовности.

Ключевые слова: архетип, символ, миф, бессознательное, моделирование, духовность, культура.

Summary

The article deals with the evolution of views on the conceptions of archetype and symbol. The author comprehended the question of the definition of archetype and symbol and its connection with the problems of modelling of reality, its function in different cultures and with the problem of surviving of spirituality.

Keywords: archetype, symbol, myth, unconsciousness, modelling, spirituality, culture.

УДК 82.0

Бажанова Е.А.,

аспирантка,

Горловский государственный педагогический

институт иностранных языков

ОСОБЕННОСТИ ФИНАЛА В РАССКАЗЕ В. НАБОКОВА “ПОСЕЩЕНИЕ МУЗЕЯ”

Литературоведческое изучение проблемы финала в прозаическом произведении находится в настоящее время на стадии разработки, поэтому выбранная нами тема представляется важной и **актуальной**. Термин “финал” как